

İslâm Ansiklopedisi

27 AĞUSTOS 1990

6

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 5

KAYSERİ — 1988

MAX WEBER'İN DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Ünver GÜNAY

XX. yüzyılın başından itibaren entellektüel planda dikkati çeken en önemli olaylardan biri, modern toplumlarda geleneksel dinlerin geçikmekte oldukları sarsıntıya rağmen, din araştırmalarına duyulan ilginin gittikçe artan bir seviyeye erişmesi olmuştur. XIX. yüzyılın son dönemindeki sosyologlar dini, daha ileri seviyelere doğru gelişen toplumlarda anlamını gittikçe yitiren bir olgu şeklinde değerlendiriyorlardı. Böylesine bir evrimci anlayışın, XX. yüzyılın başlarından itibaren sosyologlarca şiddetle reddedildiğine şahit olunmuştur.

Böylece, XX. yüzyılın başlangıcından bu yana din sosyolojisi araştırmalarında, XIX. yüzyılda görülen tekamülcü dalga büyük bir çöküntüye sahne olurken, uzun süre dini duygunun menşei ve tabiatını araştırma teşebbüsleriyle vakit geçirmiş ve imtiyazlı araştırma alanı ilkel dinlerin sosyolojisi olarak kalmış olup, öte yandan yakasını bir türlü komşu disiplinlerin inhisarından kurtaramamış bulunan din sosyolojisi, toplumsal planda din olaylarını bilimsel, objektif ve deneysel yöntemlerle incelemek üzere bağımsız ve sistematik bir disiplin olarak kuruluşunu tamamlamak imkanını elde etmiştir.

Din olaylarının sosyolojik yaklaşım ile incelenmesinin özel bir araştırma alanını oluşturması şeklinde beliren bu süreç içerisinde ise, en büyük pay Alman Din Sosyoloğu Max Weber (1864-1920)'e ait olmuştur. Gerçekten de Weber, ilk sistematik ve bağımsız din sosyolojisi biliminin kurucusudur. Zira sosyoloji tarihi içerisinde Dilthey ve Rickert'ten gelen «Manevi Bilimler» akımına bağlı olup, «Anlayıcı Sosyoloji» olarak nitelenen sosyoloji geleneğini ol-

gunlaştırarak, öteki toplum olayları gibi din olaylarına da birer «İdeal Tip» gözüyle bakarak sınıflamasını yapmak şeklindeki «Anlayış metodu»nu din sosyolojisi konularına uygulayan Weber, bu yolla din sosyolojisinin tarihçesi içerisinde klasik kabul edilen bir çok araştırmayı gerçekleştirmek başarısını göstermiştir.

Max Weber'in din sosyolojisi ile ilgili başlıca çalışmaları «Protestan Ahlâkı ve Kapitalist Zihniyet», «Ekonomi ve Toplum», «Hinduizm ve Budizm», «Konfüçyanizm ve Taoizm», ve «Eski Yahudilik» başlıklarını taşımaktadır (1).

Weber din sosyolojisine, sosyolojinin dinin özünü değil, fakat din ve dini inançların ortaya çıkardıkları davranışları incelemesi gerektiğini belirterek başlıyor. Bu durumda, din sosyolojisinde amaç, dinin ve dini inançlar ve değerlerin değer ve gerçekliği konusunda spekülasyon yapmak yerine, dinî davranışların veya dinlerden kaynaklanan sosyal davranışların incelenmesi olmaktadır. Aynı şekilde din sosyolojisinde, dini davranışlar yada dinî karakterli toplumsal davranışlar incelenirken, bazılarının takınmış oldukları ve çoğu zaman dinin inkârı yahutta hiç değilse onun horgörülmesi şeklinde beliren bir tavır takınmak hiç bir şekilde söz konusu olmamakta (2); sosyolog din incelemelerinde değer hükümlerinden azade objektif bir yol izlemek durumunda bulunmaktadır.

Nitekim, bu yoldan hareket eden ve sosyoloji kariyerine hukukçu ve tarihçi olarak başlayan, ancak bu arada ekonomi, felsefe ve teolojiyi de derinden incelemek imkânını elde etmiş bulunan Weber'in, çeşitli sosyoloji dalları üzerine yaptığı çalışmalar arasında din sosyolojisi ile ilgili olanlar önemli bir yer tutmakta, öte yandan sosyolojisini sosyal münasebetin araştırılması üzerine temellendiren Weber, din sosyolojisi çalışmalarında toplumun sosyal yapısı ile onda hakim olan dini inançlar arasındaki münasebet ve daha çok da din ile iktisat ilişkileri üzerinde durmaktadır.

1. Weber'in yukarıdaki başlıklar altında verilen çalışmalarının büyük bir bölümü «Din Sosyolojisi İncelemeleri» (Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie (Band, I, II, III, Tübingen, Mohr, 1920) adlı üç ciltlik eserde toplanmış bulunmaktadır. Ayrıca «Ekonomi ve Toplum» (Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen, Mohr, 1956, 4. baskı) un özellikle ikinci bölümünün Typen religiöser Vergemeinschaftung» başlığını taşıyan beşinci kısmı da din sosyolojisine ayrılmıştır.
2. Krş : J. Freund, La Sociologie de Max Weber, Paris PUF, 1966 S. 153-154.

Gerçi Weber, din sosyolojisi konusunda gerçekleştirmeyi tasarladığı eserini tamamlayamadan ölmüştür. Çünkü O, bilhassa İslâm dini üzerine yazmayı tasarladığı bölümden sadece birtakım notlar bırakmıştır (3). Bununla birlikte, dinî davranışın sadece iktisat üzerinde değil fakat ahlâk ve kısmen de olsa siyaset ve eğitim üzerindeki etkilerini de ele alan Weber, bu konuları o kadar genişliğine ve öylesine derinliğine bir nüfuzla incelemiştir ki, O'nun karşılaştırmalı ve sistematik çalışmalarının hemen tüm kültürlerin dini sosyolojisini kapsadığını ve birçok vakaları ele aldığını belirtmek gerekir.

Weber'in din sosyolojisi incelemelerinin ana problemi, dini olaylarla ekonomik olaylar arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla aydınlatma meselesi etrafında odaklaşmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi, materyalist sosyoloji anlayışı, tarihi ekonomik bir biçimde yorumlarken, din olaylarının iktisadî faktörler tarafından tek yanlı olarak şartlandırıldığını öne sürmektedir. Acaba bu doğrudur? Ya da daha doğrusu acaba bu iki olay yani ekonomik ve dinî olaylar kendi aralarında bağımlı mıdır? Eğer onlar karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı iseler, bu hangi ölçülerde olacaktır? Öte yandan gerek ekonomik gerekse dini olaylar başka faktörler katagorilerine de bağlı iseler, bu halde sosyal vakıa içerisinde bunların ve bunlardan özellikle dinin belirleyici bir rolü var mıdır? Şayet varsa, hangi ölçülerdedir? Eğer sosyal vakıa içerisinde din, tayin edici bir faktör olarak ortaya çıkıyorsa, bu durumda onun ekonomik olaylar ve hatta toplumun sosyo-ekonomik hayatının ve sosyal organizasyonunun bütünü üzerine olan etkileri nelerdir? İşte Max Weber'in din sosyolojisinde ele aldığı başlıca meseleler bunlardır.

Bu amaçla tarihe yönelen ve kültür tarihi ile din tarihi ve özellikle de evrensel büyük dinlerin tarihinden derlediği malzeme-yi, sosyolojik metodun sistematik süzgecinden geçiren Weber'in incelemelerinin sonunda vardığı genel sonuç da şöyledir :

Dini olaylarla ekonomik olaylar ve hatta tüm sosyal strüktür karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır. Bu demektir ki, dinin sosyal veya sosyo ekonomik yapı üzerinde etkileri olabildiği

3. Max Weber'in İslâmiyet konusundaki görüşlerinin bir tartışması için bk : B.S. Turner, Weber and Islam, A Citical study, London Boston, Routlege and K. Paul, 1974.

gibi, karşılık olarak toplumsal yapının da din üzerinde etkileri mevcuttur. Öyle ki, belli sosyal veya sosyo-ekonomik yapı tiplerine belli din tiplerinin tekâbül ettiğini ifade etmek mümkündür. İşte bu şekildedir ki meselâ, ahiret hesabına dünya hayatına karşı tutumu tamamen olumsuz olan bir zühdî (asketik) din tipini daima belli sosyal yapı şekillerinde bulmak mümkündür. Şu halde, din ve toplumdan ve özel olarak da iktisattan birini ötekinin basit bir fonksiyonu olarak görmek suretiyle tek taraflı bir yoruma gitmek yanlıştır. Nitekim, tarihi maddeciler tek taraflı olarak dini, ekonomik şartların bir fonksiyonu şeklinde görmeye kalkışmakla hataya düşmüşlerdir. Aynı şekilde toplumdaki sosyo-ekonomik olayları dinin basit bir fonksiyonu gibi gören karşı görüş de hatalı olup, doğrusu onların karşılıklı olarak birbirlerine tâbi olduklarıdır.

Böylece Weber, din faktörünü sosyolojik incelemelerinde bir değişken olarak almakta ve onun ekonomik olaylar ile öteki sosyal ve kültürel hadiseler üzerindeki tesirlerini göstermektedir. Din faktörünü metodolojik değişken olarak alıp, dinin özellikle ekonomik hayat üzerindeki etkilerini gösterebilmek için de O, dinin ekonomik ahlâkını inceleme konusu yapmaktadır.

Weber'e göre bir dinin ekonomik ahlâkı, o dinin kendi üyelerinden istediği ve kabul ettirdiği «pratik davranış biçimleri»nin toplamından ibarettir. Çünkü her din, bir inanç ve ibadetler bütünü olmasının yanısıra, bir dünya görüşü ve hayat anlayışını da müminlerine vermektedir. Böyle olunca, o din mensuplarının çeşitli hayat faaliyetleri arasında ekonomik faaliyetlere karşı da, kaynağını dinden almakta olan bir tavır söz konusu olmaktadır ki, Max Weber de bunu araştırmaktadır.

Weber, araştırma alanını sınırlandırırken dünyadaki altı-müminlerinin sayısı bakımından- büyük dinin ekonomik ahlâkını ele alıyor : Konfüçyanizm, Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet (4). Daha sonra bu dinlerden herbirinin ekonomik ahlâkının karakterinden dinin ekonomik organizasyon üzerindeki ve bu dinlerden her birine mensup bulunan toplulukların hayatları üzerindeki etkilerini inceliyor. Böylece O, din ile ekonomik olaylar arasındaki korelasyonu kurmaya çalışıyor.

Weber'in bu analizlerinde en dikkate değer noktalardan biri, Protestan ahlâkı ile modern Kapitalizm arasındaki münasebeti

4. Bk : Max Weber, «La Morale Economique des Grandes Religions», Archives de Sociologie des Religions, No : 9, s. 7-30.

ortaya koymasında toplamaktadır. Weber'e göre, «Kapitalist Ekonomi» denilen şeyin geçmişte Avrupalı olmayan ülkelerde bir çok unsurlarına rastlamak mümkündür. Ancak Modern Batı'da görülen Kapitalizm sonuncu ve özel bir olaydır. Modern Kapitalizm mübet bilimlerin prensipleri ve özel mülkiyet üzerine kurulmuş ve rasyonel bir surette teşkilatlanmış ve idare edilmiş ekonomik bir teşebbüs olup, onun ruhu Protestanlığın ruhudur. Modern Kapitalizm ortaya çıkmadan önce Protestan dininin alanında kendini önceden hissettirmiş, işlenmiş ve hazırlanmıştır. Bu mânâda Kapitalizmin ruhu Kapitalizmden önce kendini göstermiştir. Çünkü Weber'e göre ekonomik bir organizasyondan önce dini, ahlâkî ve ideolojik faktörler gelir ve onun şartlarını hazırlar. Nitekim Luther'in, Calvin'in ve öteki Protestan İlahiyatçıların öğretileri analiz edildiğinde, bunların modern Kapitalizmin ruhunu oluşturdukları ortaya çıkmaktadır. Meselâ, modern Kapitalizmin en önemli vasıflarından biri olan iş hayatının rasyonelleşmesi Protestanlıktan gelmektedir. Çünkü Protestanlık, işi ve çalışmayı kutsallaştırmış, dünya hayatından kaçan insan idealinin yerine kurtuluşu her şeyden önce dünyada arayan ve akla uygun bir hayat anlayışı ve insan idealini taraftarlarına telkin etmiştir. İnsanın, Tanrının ideal tabiat düzenini gerçekleştirmek üzere dünyaya geldiği inancı, Kalvinist, Pietist, Baptist ve Metodist Protestan çevrelerin yaşayışında «dünyevî zahitlik» (ascetisme seculier) şeklinde nitelendirilen ve kişinin ödevinin dünya nimetlerinden faydalanmak ve zenginliğini artırmak olduğu düşüncesinin yer yer etmesine imkân vermiştir. Özellikle Kalvinizmin, başarının Tanrının kulunu sevmesinin bir belirtisi olduğu inancı, kişileri devamlı çalışmaya iterek, elde edilen zenginliklerin şahsî çıkarlar için kullanılması gerektiği düşüncesinin toplumda yaygınlaşmasına yol açtı. Daha sonra Luther, bir «meslek ahlâkı» (Berufsethos) yaratarak, iş çevrelerinde Allahın seçkin kulları arasına girmenin ve kurtuluşun dünya nimetlerinden yüz çevirmenin tam tersine, bizzat dünya hayatında başarıya ulaşarak mümkün olacağı inancının doğmasına ve gerçek bir para mistiğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Weber'in tezi şu vakıa ile de desteklenmiştir ki, Reformdan beri ekonomik bakımdan başta gelen ülkeler Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Protestan ülkelerdir. Buna karşılık Protestan olmayan ülkeler geride kalmışlardır. Çünkü, Weber'e göre, Protestan ekonomi ahlâkı üyelerini Kapitalist bir ekonomiye doğru eğitmiş ve yürütmüştür.

Öte yandan Weber, hipotezini istatistik verilerle de desteklemektedir. Buna göre, Almanya'da protestan nüfus, protestan olmayan nüfus kesiminden daha ileri durumdadır. Ekonomi ve ticaret okullarına giden protestan çocukların yüzdesi protestan olmayan çocuklarınkinden daha yüksektir. Weber'e göre, bütün bunlar, keşişlerin hücrelerinden mesleki hayata transfer olduğu ve bu yolla dünyevi hayata hâkim olmaya başladığı zaman Asketizmin, modern ekonomik düzenin hârikülâde sisteminin inşasına katkıda bulunduğunu göstermektedirler.

Aslında Weber'e göre, müteşebbisin mevcut serveti ile yetinmek yerine onu artırmak üzere sürekli girişimlerde bulunması esasına dayanan modern Kapitalizm, iş hayatının rasyonel bir şekilde düzenlenmesi ve yürütülmesi üzerine kurulmuştur ki, bunun örneklerine başka yerlerde ancak nüveler veya taslaklar halinde rastlanmaktadır. Meselâ Babil, Roma, Hint ve Çin toplumlarında cenin halinde kapitalizm örnekleri görülmektedir. Ancak, Weber'e göre bunların hiçbiri modern zamanlarda Batı'da ortaya çıkan kapitalizmin gelişmesini karakterize eden rasyonalizasyona yer vermemişlerdir.

Bu amaçla Weber, Konfüçyanizm, Taoizm, Hinduizm, Budizm ve Yahudiliğin ekonomik ahlâkını da tahlil etmiştir. Weber'e göre Protestanlığın «dünyaya dönük zahit» anlayışının tamamen aksine olarak Konfüçyanizm, Hinduizm ve Budizm gibi Doğu dinlerinin «dünya hayatından kaçan zahit» (welflüchtende Askese) telâkileri ve aynı zamanda bu dinlerde görülen sihrî ve ritüel (mensekî) unsurlar ve tradisyonalizm oralarda endüstriyel kapitalizmin doğuşunu engellemişlerdir.

Bu durum, dinin beraberinde getireceği iktisadi ahlâkın, ekonomik gelişmeyi doğurabileceği gibi, yerine göre buna engel teşkil eden bir faktör de olabileceğini ve hatta bu halin, Hıristiyanlık örneğinde görüldüğü üzere, dinin tarihinin muhtelif devrelerinde çeşitli değişiklikler arzedeceğini göstermektedir. Çünkü, Orta Çağ boyunca hıristiyanlar arasında dünya hayatına karşı onun geçiciliğini vurgulayan olumsuz bir tutum yaygın olduğu ve esasen ilk Hıristiyanlık içerisinde ve özellikle Hz. İsa'nın öğretimlerinde fakirliğin zenginliğe tercih edildiği, zira zenginliğin insanlara öbür dünyayı unutturduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık Protestanlık, Allah'ın sevgili kulları arasına girebilmenin yolunun önce

bu dünya hayatında başarılı ve zengin olmaktan geçtiği şeklindeki dünya hayatına karşı tamamen olumlu ve hattâ bunu mistik bir özelliğe sahip bir dinî ödev mertebesine yükselten ve bu bakımdan da önceki dönemlerdeki tutumun tamamen tersine olan bir anlayışı beraberinde getirmiştir.

Her halükârda, Weber'in tahlillerinden çıkan sonuca göre, kapitalizmin doğuşunu engelleyen, yukarıda sözü edilen geleneksel engelleri basit bir menfaat arzusu ile kırmak mümkün değildir. Esasen, hemen her devir ve toplumda var olan daha çok kazanma ve yığma hırsı, para ve menfaat arama arzusu ve tamahkârlıkla, modern Kapitalizmi karakterize eden ekonomik hayatın rasyonel şekilde düzenlenmesi arasında öyle sanıldığı kadar büyük bir ilişki de bulunmamaktadır. Bunun gibi, nüfusun artması da insanların geleneklerin zincirini kırmaları için yeterli değildir. Bu kırmanın yegâne vasıtası, büyük rasyonel problemlerin ortaya çıkması ve rasyonalizmin yaygınlaşmasıdır. Meselâ Hindistan, bu gelenek zincirini kırabilecek güçte büyük dinî şahsiyetler yetiştirmiştir. Ancak, bir Buda örneğinde görüldüğü gibi onlar gelenekten kurtulmayı istemekle birlikte, ampirik günlük hayatı ihmal ederek tefekküre önem vermişler ve bir tür içe katlanışla derin düşüncüyü yüceltmişler; kitlelerin ekonomik hayatına bir rasyonelleşme getirmek yerine, iktisadî faaliyetleri kendi geleneksel kadrolarına terk etmişlerdir.

Öte yandan Weber, hiçbir ekonomi ahlâkının tek yanlı olarak din tarafından şartlandırılmadığını da belirtiyor. Zira Weber'e göre aslında böylesine bir ahlâkı belirleyen çeşitli faktörler arasında din sadece birisi ve Batı'da modern zamanlarda kapitalist zihniyetin ortaya çıkışında protestan ahlâkının oynadığı rolde görüldüğü üzere, yerine göre o belkide en önemlisidir.

Esasen, modern Batı Kapitalizminin doğuşunda dinin yanı sıra başka pek çok faktörlerin de rol oynadığının şuurunda olan Weber, dinî düşünce ve ondan kaynaklanan ahlâkın sırf dinî ihtiyaçlara verilen cevaplardan ibaret olmak ve bu haliyle onların öteki beşeri faaliyet alanlarına nisbetle belli bir bağımsızlığa sahip bulunmakla birlikte, öte yandan ekonomik, kültürel, siyasi v.s. faktörlerin onların üzerinde belli bir tayin edici rolünün bulunduğunu da ısrarla belirtmektedir.

Weber'in üzerinde önemli durduğu konulardan biri de «sekülarizasyon» (dünyevileşme) meselesidir. Weber'e göre, dinin in-

sanlarda motivasyon etkisi uyandıran muayyen duygu ve düşünce muhtevaları, zamanla aslî dinî muhtevalarından sıyrılarak veya hiç değilse bu özellikleri zayıflayarak dünyevileşirler ve böylece dinin doğrudan etkilerinden bağımsız bir özellik kazanırlar ki, işte bu sürece O, sekülârizasyon adını vermektedir. Mamafih, Weber'e göre, bu durumda dahi, meşinde dinî olan ve zamanla sekülerize olan saikler, birer motif olarak insanların davranışları üzerindeki rol ve tesirlerini sürdürebilirler. Nitekim Weber, Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişkiler üzerine olan çalışmasında (5), Protestanlıktan kaynaklanan ve mensuplarını Kapitalizme doğru yönlendirilen ahlâki-manevi kalıpların zamanla nasıl dinî muhtevalarından boşalarak sekülerize olduklarını ve bu son durumda dahi etkilerini nasıl sürdürdüklerini ortaya koymaktadır (6).

Esasen, hemen her dinin başlangıçta bir iç hareket ve dinî heyecan topluluğu şeklinde ortaya çıkması ve daha sonra zamanla ve genellikle müteakip nesilden itibaren müesseseseleşmesi şeklindeki genel ve evrensel süreç, çağdaşları olan E. Troeltsch, E. Durkheim ve hattâ Dürkheimci Türk sosyoloğu Ziya Gökalp gibi, Max Weber'in de üzerinde önemle durduğu ve çeşitli örnekler vasıtasıyla aydınlatmağa çalıştığı bir başka dikkate değer din sosyolojisi problemidir. Mamafih, Durkheim ve Gökalp, heyecan toplumu olarak karakterize olan ilk dinî cemaatin önderi olan din kurucusuna merkezi bir rol atfetmekle birlikte, bu büyük adamlar veya dahileri gerçekte toplumun kollektif şuurunun bir tercümanı olarak değerlendiren Weber orada onların karizmatik şahsiyetlerinin rolüne daha büyük bir yer ayırmaktadır. Gerçekte, Weber'in tipolojisinde, peygamber, reformcu, büyücü, rahip ve zahit başlıca karakteristik dinî otorite tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen Weber, sadece dinî otoritenin farklı şekillerini değil, aynı zamanda genel olarak dinleri ve dindarlık tarzlarını bir çok bakımlardan tipolojik bir yaklaşımla tahlil etmektedir. Büyüsel dindarlık, ayıncı dindarlık, kurtuluş dinleri, dünyevî zahitlik, uhrevî zahitlik... şeklindeki tipler Weber'in ayırdettiği başlıca tiplerdendir. Öte yandan Weber, bu dindarlık tiplerini farklı sosyal tabaka ve çevrelerdeki tezahür şekillerine göre de tahlil etmekte ve böylece o, her sosyal tabakaya mahsus karakteristik dini tezahür şekillerini belirlemeye çalışmaktadır.

5. Bk. M. Weber, L'Ethique Protestante et L'Esprit du Capitalisme, Paris, Plon, 1964. Özellikle s. 38, 113, 263 ve 268.

6. Kış : H. Freyer, İctimaî Nazariyeler Tarihi Ankara, 1968, s. 193 v.d.

Weber'in ele aldığı din sosyolojisi konuları arasında dinin cinsiyet, sanat, siyaset, eğitim kurumları ve tabii gruplarla münasebetleri gibi din sosyolojisi biliminin bu gün temel kabul edilen öteki birçok meseleleri de yer almaktadır. Esasen Weber, sadece kendi dönemi ve ülkesinde değil, fakat dünyanın her yerinde din sosyolojisi alanında açtığı çığırın etkileri bu gün de devam eden bir büyük sosyologtur. Öyle ki onun tarihî, anlayıcı, formel ve tipolojik din sosyolojisi, Almanya'da en büyük temsilcilerini E. Troeltsch, J. Wach ve G. Mensching'de bulan bir gelişme gösterdiği gibi, Almanya dışında başta İngiltere ve A.B.D. olmak üzere bir çok ülkelerde izleyiciler bulmuştur ve bulmaya devam etmektedir (7). Nitekim, meselâ İslâmiyet ve ekonomik gelişme problemini ele alan çalışmaların önemli bir bölümünün Weber'in tezi ve metodolojisini esas aldığı görülmektedir (8). Bu cümleden alarak, Omsanlı toplumu içerisinde ekonomik ahlâkın din ile olan ilişkilerinin Weberci bir yaklaşımla başarılı bir tahlilinin, Ülkemizde S.Ş. Ülgener tarafından gerçekleştirildiğini belirtebiliriz (9).

Gerçi Weber'in görüşleri ve metodolojisinin bir çok tenkitlerle karşı karşıya bulunduğu da bilinmektedir (10). Sorokin, Weber'in Hıristiyanlığın ve kısmen de Yahudiliğin gerçekçiliğe, büyüye ve hurafeye düşman ve onların pratik ahlâkının rasyonel olup,

7. İngiltere'de meselâ, M. Hillin din sosyolojisi, büyük ölçüde ilhamını Weber'den almaktadır. (Bk: M. Hill, A. Sociology of Religion, Heinemann 1973) A.B.D. de Weber metodolojisinin dikkate değer bir uzantısını Merton'da bulmak mümkündür. (Bk. R. Merton, Puritanism, Pietism and Sience «Social Theory and Social Structure, Glencone, The Free Press», 1957).
8. Meselâ Krş. R.A. Stane, «Religious Ethic and The Sprit of Capitalism ın Tunisia», Journal of middle East studies, Vol. 3, 1974, s. 260-275.
9. Bk. S.Ş. Ülgener, İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri, İstanbul 1951. Türkiye'de Weberci etkilerin bir tahlil ve değerlendirmesi için Bk: O. Türkdöğün, Günümüzde ve Türkiye'de Weberci Görüşler, Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1985, s. 36, s. 1-158.
10. Meselâ, İngiliz tarihçi sosyoloğu olan ve Kapitalizmin menşelerini araştırmış bulunan R.H. Tawney, Weber'i, temel sebepleri bilmeksizin Kalvinizmi Kapitalizmin kaynağı olarak gösterme hatasını işlemekle suçlamaktadır. Tawney'e göre orada ekonomik ve teknolojik faktörler temel rolü oynamışlardır.
Bk : R.H. Tawney, Religion and the Rise of Capitalism ,Smith, Gloucester, Mass, 1926. Weber'in görüşlerinin, kendisinden sonra uyandırdığı yankılar ve tartışmaların dikkate değer bir tahlili için bk : Ph. Bernard, Protestantisme et Capitalisme : La Controverse Post-Weberienne, Paris, A. Colin, 1970.

hayatın rasyonelleşmesine değer vermelerine karşılık, öteki dinlerin büyücülüğe ve gelenekçiliğe aynı ölçüde karşı çıkmadıkları ve rasyonalizme yer vermedikleri şeklindeki iddia ve görüşlerine itiraz etmekte; herkesin bildiği üzere bir Konfüçyanizmin oldukça pozitif, çok majik ve hurafeci ve gayet akılcı olduğunu; gelenekçilik ve muhafazakârlık konusunda Hristiyanlığın Konfüyanizmden geri kalmadığını, bu bakımdan da Protestanlık yoluyla geleneğin kırılması ve rasyonalizasyonun gerçekleşmesi tezinin itiraz götürür olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde, Sorokin, XIX. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Japonya'da halkın dininde kayda değer bir değişme olmadığı halde, bu ülkenin «gelenekçi» ve «büyücü» dininin orada Modern Kapitalizmin mutlu gelişmesine engel olmadığı vakiasının da, esasen sınırlı istatistikî sonuçları genelleme eksikliğine de sahip bulunan Weber'in tezini yaraladığı kanaatindedir (11).

Bununla birlikte, modern bir Japon araştırmacının (12), Japonya da modernleşmenin ve Kapitalizmin gelişmesinin, Weber'in tezinde Avrupa'da Protestanlığın oynadığı role benzer bir biçimde, rasyonelleşme, ahlâkî değişme ve çalışmanın kutsallaştırılması safhalarından geçen ve orada Japon dininin sanayileşmenin gelişimine son derece müsait bir dünyevî ahlâkî yönlendirici rolünü oynadığı bir süreçle gerçekleştiğini gösteren tahlilleri, Weber'in din sosyolojisi metolojisinin günümüzde sahip bulunduğu nüfuz ve önemi göz önüne sermesi bakımından dikkate değerdir.

11. P. Sorokin, Çağdaş Sosyoloji Teorileri, Ankara 1974, C. II, s. 235-237.

12. Bk : Toyomasa Fuse, «Religion and Socio-Economic Development : The Case of Japan», Social Compass, C. XVII, 1970/1, s. 157-170.